

**До разової спеціалізованої вченої ради  
Інституту держави і права імені В.М. Корецького  
Національної академії наук України**

**ВІДГУК**

**офіційного опонента – заступника директора (з навчальної та наукової роботи)  
Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії СБ  
України, доктора юридичних наук, професора Малюги Лесі Юріївни на  
дисертацію Хомича Івана Олександровича «Реалізація права на пенсію в  
солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в  
Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081  
«Право»**

*Актуальність теми дисертаційного дослідження* обумовлюється тим, що право на соціальний захист належить до фундаментальних соціальних прав людини, реальність якого значною мірою визначає спроможність держави виконувати свої конституційні функції соціальної та правової держави. Особливе місце в системі соціального захисту посідає пенсійне забезпечення, оскільки його ефективність безпосередньо пов'язана із захистом людини від соціальних ризиків, які зумовлюють повну або часткову втрату можливості самостійно забезпечувати належний рівень свого життя.

У цьому контексті проблематика реалізації права на пенсію виходить далеко за межі суто технічних питань призначення відповідної грошової виплати. Це складний комплекс правових, соціальних, організаційних, процедурних і фінансових відносин, у межах яких конституційно гарантоване право має трансформуватися з нормативно закріпленої можливості у реально отримуване особою матеріальне благо. Виходячи з цього, належне правове регулювання умов виникнення права на пенсію, процедури її призначення, визначення розміру, індексації, перерахунку, виплати, адміністративного та судового захисту є важливим показником дієвості соціальної функції держави.

Актуальність дисертаційної роботи Хомича Івана Олександровича істотно посилюється сучасними соціально-економічними, демографічними та правовими трансформаціями, зокрема в складних умовах війни. Старіння населення, зміни структури зайнятості, поширення нестандартних і цифрових форм праці, трудова

міграція, значний рівень неформальної зайнятості об'єктивно впливають як на доходну частину солідарної пенсійної системи, так і на можливість окремих категорій громадян сформувавши необхідний страховий стаж. За таких умов правове забезпечення доступу людини до пенсійних виплат не може залишатися статичним і потребує системного переосмислення з урахуванням принципів соціальної справедливості, солідарності, страхування, правової визначеності та пропорційності.

Істотним чинником є функціонування пенсійної системи України в умовах воєнного стану. Масштабне внутрішнє переміщення громадян, перебування значної кількості українців за кордоном, руйнування інфраструктури, скорочення зайнятості, трансформація ринку праці та зростання навантаження на систему соціального забезпечення створили нові правові виклики. Особливого значення набули питання безперервності пенсійних виплат, підтвердження страхового стажу, фізичної ідентифікації одержувачів, реалізації права на пенсію незалежно від місця проживання особи, а також доступності адміністративних і судових механізмів поновлення порушених прав.

Варто погодитися із вихідною позицією дисертанта, відповідно до якої низький рівень пенсійного забезпечення, недосконалість окремих механізмів індексації, значний обсяг підзаконного нормативного регулювання, масовість пенсійних спорів та проблема невиконання судових рішень свідчать про те, що формальне нормативне закріплення права на пенсію саме по собі ще не означає його належної реалізації. У цьому аспекті здобувач слушно зміщує центр наукової уваги з питання про існування суб'єктивного права на питання про юридичний механізм його фактичного здійснення.

Додаткової актуальності темі надає цифрова трансформація діяльності Пенсійного фонду України. Розвиток електронних сервісів, автоматизованого обміну інформацією, дистанційних способів звернення та ідентифікації потенційно створює значні переваги для застрахованих осіб, водночас породжуючи нові ризики. Йдеться про цифровий розрив, доступність пенсійних послуг для осіб похилого віку, захист даних, прозорість автоматизованих процедур, збереження альтернативних офлайн-способів комунікації та необхідність людського контролю за застосуванням технологій штучного інтелекту. Позитивним є те, що автор не обмежується декларативним

схваленням цифровізації, а звертає увагу як на її потенціал, так і на відповідні правові та організаційні ризики.

Вагомим чинником актуальності обраного напряму дослідження є також європейська інтеграція України. Належна реалізація права на пенсію має оцінюватися не лише крізь призму національного законодавства, але й з урахуванням міжнародних і європейських соціальних стандартів, практики Європейського суду з прав людини, положень актів Міжнародної організації праці, Ради Європи та права Європейського Союзу. Особливо важливими у цьому контексті є стандарти недискримінації, рівності жінок і чоловіків, координації систем соціального забезпечення, збереження пенсійних прав осіб, які переміщуються між державами, належної пенсійної комунікації та ефективного захисту майнових прав пенсіонерів.

Отже, вибір Хомичем І. О. теми дисертаційної роботи є науково та соціально обґрунтованим, а саме дослідження своєчасним. Автору вдалося охопити правову реалізацію права на пенсію не лише на стадії його первинного здійснення, а протягом усього відповідного правового циклу – від формування юридичних передумов виникнення права до призначення пенсії, визначення її розміру, підтримання реальної вартості виплати та захисту порушеного права.

Проблематику пенсійного забезпечення та різних аспектів реалізації соціальних прав у своїх працях досліджували І. А. Вєтухова, О. В. Горбатенко, Т. В. Дідковська, Ж. А. Дробот, М. Д. Ждан, М. І. Іншин, Т. В. Кравчук, І. Ю. Михайлова, І. В. Оклеї, С. О. Сільченко, Я. В. Сімутіна, С. М. Синчук, І. М. Сирота, А. В. Скоробагатько, Г. А. Трунова, Н. М. Хуторян, В. О. Швець, М. М. Шумило, О. М. Ярошенко та інші вчені. Разом із тим предметом представленої дисертації є не окремий вид пенсійного забезпечення, не конкретна пенсійна процедура і не самостійний спосіб захисту пенсійних прав, а саме комплексна категорія реалізації права на пенсію в солідарній системі. Такий ракурс дозволив автору інтегрувати у межах одного дослідження теоретичні, матеріально-правові, процедурні та захисні аспекти відповідної проблематики.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідних тем відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права

імені В. М. Корецького НАН України: «Правове забезпечення соціально-трудових прав в умовах інформаційного суспільства» на 2020–2022 роки (номер державної реєстрації 0119U102857) та «Проблеми правового регулювання цивільних відносин в повоєнний час» на 2023–2025 роки (номер державної реєстрації 0122U201164), що засвідчує відповідність обраного напрямку дослідження науковій проблематиці установи.

***Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.*** Об'єктом дисертаційного дослідження визначено суспільні відносини у сфері реалізації права на пенсію в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, предметом – реалізацію права на пенсію у відповідній системі. Таке співвідношення об'єкта і предмета загалом відповідає характеру поставленого наукового завдання.

Методологічна основа роботи є достатньо різноманітною та адекватною її предмету. Автор застосовує загальнофілософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Діалектичний метод використано для з'ясування сутності та значення реалізації права на пенсію як складової соціального захисту. Методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, системно-структурний метод дали можливість розглядати відповідні правовідносини як комплексне явище та виокремити структурні елементи механізму реалізації права на пенсію. Застосування статистичного методу має особливе значення для третього розділу, в якому аналізується масив пенсійних спорів і офіційні показники функціонування адміністративного судочинства. Прогностичний метод закономірно використано для розроблення законодавчих пропозицій.

Формально-юридичний метод забезпечив дослідження положень Конституції України, законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, підзаконного регулювання, міжнародно-правових актів, права Європейського Союзу і судової практики. Історико-правовий метод застосовано для висвітлення еволюції поняття «пенсія» та розвитку відповідного правового регулювання, а порівняльно-правовий – для аналізу пенсійних реформ у державах Європейського Союзу та окремих зарубіжних підходів до вирішення соціально-пенсійних проблем.

На особливо позитивну оцінку заслуговує емпірична основа дисертації. Автором опрацьовано понад 1000 судових рішень у пенсійних адміністративних справах різних інстанцій, включаючи рішення судів першої інстанції, постанови апеляційних адміністративних судів та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду України. Саме такий обсяг правозастосовного матеріалу дозволив здобувачу не обмежуватися абстрактною характеристикою законодавства, а виявити сталі моделі його практичного застосування, типові причини виникнення пенсійних спорів і системні недоліки механізму захисту.

Суттєво підсилює обґрунтованість висновків використання практики Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. Завдяки цьому проблематика реалізації права на пенсію розглядається автором у взаємозв'язку конституційних засад соціальної держави, принципу верховенства права, майнового аспекту пенсійного права та стандарту ефективного судового захисту.

Логічно побудована і структура дисертаційної роботи. Вона складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Перший розділ присвячений теоретико-правовим засадам реалізації права на пенсію та міжнародним і європейським стандартам; другий – правовому регулюванню призначення, визначення розміру, індексації й перерахунку пенсій; третій – позасудовому та судовому захисту права на пенсію, практиці Європейського суду з прав людини і національній правозастосовній практиці. Така побудова забезпечує послідовний рух від теоретичного осмислення досліджуваного явища до матеріально-правових та процедурних аспектів його реалізації, а надалі – до механізму захисту.

***Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.*** Дисертація Хомича І. О. є комплексною науковою працею у сфері права соціального забезпечення, в якій реалізацію права на пенсію досліджено як цілісний, динамічний правовий процес. Автором сформульовано низку положень теоретичного і прикладного характеру, які характеризуються відповідним ступенем наукової новизни.

Заслуговує на увагу запропоноване автором визначення права на пенсію в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Позитивним є те, що в запропонованій дефініції здобувач намагається поєднати юридичні ознаки права із його соціальним призначенням.

Науковий інтерес становить обґрунтована автором дихотомічна природа реалізації права на пенсію. У вузькому значенні відповідна реалізація пов'язується із сукупністю юридично значущих дій правомочної особи, членів її сім'ї у передбачених законом випадках та правозастосовною діяльністю органів Пенсійного фонду України. У широкому значенні це поняття охоплює нормативне закріплення пенсійного права, створення організаційних, фінансових і процедурних передумов його здійснення, своєчасність і повноту виплати пенсії та ефективний захист у разі порушення права.

Такий підхід дозволив автору надалі аргументувати одну з наскрізних тез дисертації – про те, що реалізація права на пенсію не зводиться до одноразового прийняття адміністративного рішення про призначення пенсії. Вона має динамічний характер і продовжується протягом усього періоду існування відповідного права, оскільки первісно визначений розмір пенсії потребує підтримання своєї реальної вартості, може змінюватися внаслідок юридично значущих обставин, а у випадку порушення потребує адміністративного або судового захисту та фактичного виконання рішення про поновлення права. Така концепція є продуктивною для науки права соціального забезпечення, оскільки переміщує увагу з формального моменту призначення виплати на реальну ефективність пенсійного законодавства протягом тривалого періоду.

Значне місце у першому розділі відведено аналізу міжнародних та європейських стандартів пенсійного забезпечення. Автор звертається до актів ООН, МОП, Ради Європи та права Європейського Союзу, аналізує стандарти достатності соціального забезпечення, заборони дискримінації, рівності жінок і чоловіків, координації соціального забезпечення, збереження пенсійних прав мобільних осіб та належної пенсійної комунікації.

На підтримку заслуговує людиноцентричний підхід, який проходить через зміст усієї роботи. Для здобувача ефективність пенсійного законодавства визначається не лише формальним дотриманням процедур, а його спроможністю забезпечити людині фактичний доступ до належної пенсійної виплати та ефективних засобів захисту. Це

особливо виразно проявляється при дослідженні цифровізації пенсійного адміністрування. Автор справедливо відзначає, що цифрові технології можуть спрощувати реалізацію пенсійних прав, проте повна заміна традиційних каналів взаємодії виключно цифровими сервісами створювала б загрозу доступності пенсійних послуг для окремих категорій громадян. Важливим є також звернення до проблем застосування штучного інтелекту у сфері соціального забезпечення, необхідності прозорості, безпечності, підконтрольності людині та належних запобіжних механізмів.

Цікавим є висновок автора про необхідність розширення охоплення соціальним страхуванням осіб, зайнятих у нестандартних формах зайнятості, зокрема працівників цифрових платформ. Цей аспект безпосередньо пов'язаний із фінансовою стійкістю солідарної системи, адже трансформація ринку праці неминуче змінює традиційну модель формування страхових внесків та ставить перед державою питання про адаптацію соціального страхування до нової структури зайнятості.

Другий розділ дисертації має виразне матеріально-правове і прикладне спрямування. Значний інтерес становить запропонований автором підхід до юридичного фактичного складу, пов'язаного з виникненням та реалізацією права на пенсію. Здобувач виокремлює матеріально-правовий та процедурно-правовий рівні, досліджує особливості відповідних юридичних фактів залежно від виду пенсії та розглядає активні дії особи і правозастосовну діяльність Пенсійного фонду України як важливі складові переходу від нормативно передбаченої можливості до фактичного отримання пенсійних виплат.

Аргументованим є поділ досліджуваних пенсій на чотири основні види: пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та за вислугу років. Пільгові й дострокові пенсії, передбачені статтями 114 і 115 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», здобувач обґрунтовано розглядає як підвид пенсії за віком.

Науково-практичне значення має дослідження автором сучасних вимог до страхового стажу. Здобувач показує, що за формального збереження загального пенсійного віку на рівні 60 років право на пенсію в цьому віці залежить від дедалі більшої тривалості страхового стажу. На цій основі він формулює концептуальне

положення про те, що прогресивне підвищення стажових вимог фактично виконує функцію непрямого, або завуальованого, підвищення пенсійного віку, особливо для осіб із неповною, нестійкою, неформальною або нестандартною зайнятістю. Незалежно від можливості подальшої дискусії щодо термінологічного оформлення такого висновку, поставлена автором проблема безперечно має значний соціально-правовий зміст.

Окремо слід відзначити ґрунтовність дослідження правового механізму визначення розміру пенсії. Автор послідовно аналізує формулу, передбачену статтею 27 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», співвідношення коефіцієнта страхового стажу та заробітку і доходить висновку про нерівнозначність їх фактичного впливу на кінцевий розмір пенсійної виплати. Здобувач звертає увагу на те, що тривала участь особи у системі пенсійного страхування не завжди забезпечує пропорційне збільшення пенсійної виплати, особливо для осіб із відносно невисоким заробітком.

У цьому контексті сформульовано пропозицію щодо відновлення величини оцінки одного року страхового стажу на рівні 1,35 відсотка. Автор також критично оцінює обмеження максимального розміру пенсії, аргументуючи свою позицію необхідністю забезпечення належного співвідношення між обсягом фінансової участі застрахованої особи у системі та розміром її пенсійної виплати.

Заслуговує на увагу аналіз імплементації Конвенції МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення. Автор звертається до питання коефіцієнта заміщення та пропонує змінити базу визначення мінімальної пенсійної гарантії для відповідної категорії осіб, пов'язавши її з індивідуальним заробітком застрахованої особи. Незалежно від дискусійності окремих аспектів такої пропозиції, сам факт співставлення національної пенсійної формули із міжнародним соціальним стандартом є важливим елементом дослідження.

Одним із найбільш змістовних фрагментів роботи є дослідження індексації пенсій. Автор проводить співставлення положень частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та пункту 5 Порядку проведення перерахунку пенсій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 року № 124. На основі нормативного аналізу і власних розрахунків автор



обґрунтовує висновок про невідповідність підзаконного механізму законодавчо встановленій моделі індексації, зокрема у частині заміни індивідуального показника середньої заробітної плати у відповідних випадках фіксованою базою.

Важливо, що здобувач не обмежується констатацією проблеми, а пропонує нову редакцію відповідного положення Порядку № 124, спрямовану на відновлення зв'язку індексації з індивідуальним показником середньої заробітної плати та застосування єдиного коефіцієнта індексації незалежно від року призначення пенсії. Автор розглядає застосування знижених коефіцієнтів залежно від календарної дати призначення пенсії також крізь призму принципу рівності та недискримінації, що підсилює правозахисне спрямування відповідної частини дослідження.

Теоретично значущим є запропоноване автором розуміння перерахунку пенсії як самостійного багаторівневого механізму подальшої реалізації права на пенсію. Такий підхід дозволяє відмежувати перерахунок від індексації та водночас показати функціональний взаємозв'язок обох механізмів як інструментів підтримання належного розміру пенсійного забезпечення після первісного призначення пенсії.

Значну частину наукової новизни дисертації становлять результати третього розділу, присвяченого захисту пенсійних прав. Система захисту розглядається здобувачем як цілісний механізм, який поєднує адміністративний і судовий способи захисту, конвенційні стандарти Європейського суду з прав людини та правові позиції Конституційного Суду України.

Високої оцінки заслуговує систематизація практики Європейського суду з прав людини стосовно пенсійних прав. Автор коректно розглядає пенсійну виплату і за певних обставин юридично обґрунтоване очікування на неї у контексті категорії «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це дозволяє обґрунтовано поширити на пенсійні правовідносини критерії законності втручання, легітимної мети і справедливого балансу.

Так само важливим є висновок про те, що реалізація права на пенсію не повинна ставитися у залежність виключно від місця проживання особи. Ця проблематика

особливо актуальна в українських умовах, враховуючи значну кількість громадян, які внаслідок війни проживають за межами держави.

На основі значного масиву національної судової практики здобувач пропонує авторську класифікацію пенсійних спорів за предметом судового захисту, виокремлюючи спори щодо призначення пенсії, її перерахунку та припинення або зупинення виплати. Усередині кожної групи автор аналізує характерні підкатегорії справ: підтвердження страхового стажу, врахування роботи за кордоном або на тимчасово окупованих територіях, пільгове пенсійне забезпечення, перехід з одного виду пенсії на інший, врахування документів про заробітну плату, виплати внутрішньо переміщеним особам і пенсіонерам, які проживають за межами України, питання фізичної ідентифікації тощо. Така систематизація має не лише теоретичне, а й практичне значення.

Науково цінним видається виявлена здобувачем наскрізна закономірність правозастосування: значна частина порушень пенсійних прав пов'язана із застосуванням органами Пенсійного фонду України підзаконних нормативних приписів або відомчих підходів, які звужують обсяг права, гарантованого законом, а в окремих випадках – із недостатнім урахуванням правових позицій Конституційного Суду України. Звідси закономірно впливає сформульований у дисертації висновок про пріоритет Конституції України та закону над підзаконним регулюванням як одну з основних умов ефективного захисту пенсійних прав.

Особливої уваги заслуговує аналіз проблеми виконання судових рішень у пенсійних спорах. Автор обґрунтовано розглядає виконання рішення не як зовнішній щодо судового захисту організаційний етап, а як невід'ємну складову ефективного поновлення порушеного права. Така позиція повністю узгоджується із загальною логікою дисертації, відповідно до якої право має оцінюватися через можливість його фактичного здійснення, а не лише через наявність формального юридичного акта на користь особи.

Здобувач досліджує проблему невиконання рішень крізь призму практики Європейського суду з прав людини, зокрема системної проблематики, виявленої у справах щодо України. Окремо аналізується механізм, запроваджений урядовим

регулюванням у 2025 році щодо фінансування виплат за судовими рішеннями, та національна судова практика щодо його правомірності. Це надає дослідженню виразного прикладного характеру та демонструє здатність здобувача реагувати на найновіші зміни правового регулювання.

Важливими є наведені у роботі статистичні показники адміністративного судочинства. Автор встановлює масовий та сталий характер спорів соціальної сфери, звертає увагу на суттєве навантаження на суддів адміністративних судів та аналізує співвідношення кількості переглянутих апеляційними судами рішень із кількістю тих, які в результаті такого перегляду були змінені або скасовані. На цій основі здобувач доходить висновку про те, що в окремих типових пенсійних спорах апеляційне провадження здатне виконувати переважно відтермінувальну функцію.

У зв'язку з цим автором запропоновано доповнити частину першу статті 371 Кодексу адміністративного судочинства України положенням про негайне виконання у повному обсязі певної категорії рішень у пенсійних і соціальних справах, якщо вони ухвалені з урахуванням актуальної правової позиції Великої Палати Верховного Суду України, відповідної палати чи об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду або рішення у зразковій справі. Незалежно від необхідності подальшого обговорення окремих процесуальних аспектів цього механізму, сам напрям наукового пошуку є актуальним і практично орієнтованим.

Таким чином, положення наукової новизни дисертації не є ізольованими тезами. Вони формують взаємопов'язану систему: від авторського розуміння права на пенсію і механізму його реалізації — до конкретних змін матеріального пенсійного законодавства, адміністративної процедури та адміністративного судочинства.

***Практичне значення одержаних результатів.*** Практична спрямованість роботи є однією з її безумовних переваг. Запропоновані автором висновки можуть бути використані у правотворчій діяльності для вдосконалення правового регулювання призначення, обчислення, індексації, перерахунку та захисту пенсійних прав; у правозастосовній діяльності органів Пенсійного фонду України та адміністративних судів; у науково-дослідній роботі; у навчальному процесі під час викладання права

соціального забезпечення та підготовки відповідних навчальних і методичних матеріалів.

***Повнота викладу положень дисертації у наукових публікаціях здобувача.***

Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 9 наукових працях, опублікованих за темою дисертації, з яких 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, а 4 праці є тезами доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Тематика публікацій охоплює ключові напрями дисертації: індексацію пенсій, визначення розміру пенсійних виплат, проблеми реалізації права на пенсію у солідарних системах України та держав Європейського Союзу, виконання судових рішень та адміністративну процедуру у сфері пенсійного забезпечення.

Апробація результатів здійснювалася під час чотирьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій у 2024–2025 роках, що свідчить про належне представлення основних положень роботи у науковому середовищі.

***Мова та стиль дисертації. Відповідність спеціальності.*** Дисертація написана державною мовою. Її виклад має науковий характер, характеризується логічністю, достатньою послідовністю аргументації та використанням спеціальної юридичної термінології. Структура дослідження відповідає поставленим меті та завданням. Зміст роботи, предмет дослідження та сформульовані результати відповідають спеціальності 081 «Право».

У цілому дисертаційне дослідження Хомича І. О. справляє позитивне враження як завершена наукова праця, автор якої продемонстрував належний рівень опрацювання доктринальних джерел, нормативного матеріалу, міжнародних та європейських соціальних стандартів і значного масиву національної та міжнародної судової практики.

Разом із тим позитивна оцінка дисертаційної роботи не виключає наявності ***окремих положень, які мають дискусійний характер*** і потребують додаткової аргументації або пояснення здобувачем під час публічного захисту.

1. Потребує додаткового теоретичного уточнення запропонована автором дворівнева конструкція юридичного фактичного складу та, відповідно, визначення моменту виникнення суб'єктивного права на пенсію. У роботі здобувач обґрунтовує, що

юридичний фактичний склад, необхідний для виникнення права на пенсію, має дворівневу структуру. На першому рівні автор розміщує матеріально-правові юридичні факти, які, за його власним формулюванням, «формують власне право на пенсію»: досягнення відповідного віку, наявність необхідного страхового стажу, встановлення інвалідності, втрата годувальника, набуття необхідної вислуги років тощо. На другому рівні визначаються процедурно-правові юридичні факти-дії – звернення правомочної особи та владне рішення територіального органу Пенсійного фонду України про призначення пенсії.

Водночас здобувач зазначає, що процедурні юридичні факти забезпечують перехід від уже «набутого, але потенційного права» до його реалізації. Така побудова, на наш погляд, залишає певну термінологічну та доктринальну неоднозначність. Якщо після настання передбачених законом матеріально-правових фактів право вже є набутим, то звернення особи та адміністративний акт Пенсійного фонду України логічніше характеризувати як юридичні факти, необхідні не для самого виникнення суб'єктивного матеріального права на пенсію, а для виникнення конкретного правовідношення щодо його реалізації та початку фактичної виплати.

Проблема має не лише теоретичний характер. Від визначення моменту виникнення права залежить відповідь на питання про природу рішення Пенсійного фонду України: чи має такий акт правоутворюючий характер, чи він лише підтверджує вже набуте особою право та визначає можливість його фактичної реалізації. Це також може впливати на визначення моменту, з якого особа має законне очікування щодо пенсійної виплати, на правові наслідки несвоєчасного звернення, неправомірної відмови у призначенні пенсії та подальше поновлення порушеного права.

Тому під час публічного захисту бажано було б почути більш чітку позицію здобувача щодо співвідношення понять «виникнення суб'єктивного права на пенсію», «виникнення пенсійного правовідношення» та «реалізація вже набутого права», а також щодо юридичної природи індивідуального адміністративного акта Пенсійного фонду України у цій конструкції.

2. Додаткової аргументації потребує висновок про те, що повна імплементація статті 65 Конвенції МОП № 102 вимагає встановлення для відповідної категорії осіб

мінімального розміру пенсії на рівні 40 відсотків саме індивідуальної заробітної плати, з якої обчислюється пенсія.

Безумовною перевагою дисертації є звернення автора до проблеми належної реалізації міжнародних соціальних стандартів у національному пенсійному законодавстві. Здобувач критично оцінює чинну редакцію частини другої статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до якої для визначеної категорії осіб мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється на рівні 40 відсотків мінімальної заробітної плати, та пропонує пов'язати відповідну гарантію з індивідуальним заробітком застрахованої особи, визначеним відповідно до статті 40 Закону України.

Водночас у самій дисертації при аналізі статті 65 Конвенції МОП № 102 правильно відзначається, що міжнародний стандарт оперує конструкцією виплати для «типового бенефіціара» та передбачає спеціальний механізм встановлення відповідного коефіцієнта заміщення. У зв'язку з цим теза про те, що саме встановлення індивідуальної гарантії у розмірі 40 відсотків заробітку кожної конкретної застрахованої особи є єдиним або безпосередньо необхідним способом «повної імплементації» статті 65 Конвенції, на нашу думку, потребує додаткового обґрунтування.

Доцільним було б чіткіше розмежувати, з одного боку, міжнародно-правовий критерій достатності пенсійного забезпечення, який Конвенція формулює через стандартизовану конструкцію типового отримувача, а з іншого – запропонований дисертантом національний механізм персоніфікованої гарантії. Останній цілком може бути обґрунтований як більш сприятливий для застрахованої особи спосіб забезпечення соціального стандарту, однак бажано додатково пояснити, чому саме така модель впливає зі змісту міжнародного зобов'язання.

Крім того, виникає питання про співвідношення запропонованої індивідуальної 40-відсоткової гарантії з іншими елементами солідарної системи, зокрема з диференціацією заробітків, страховими внесками, загальною формулою визначення пенсії та механізмами перерозподілу. Вважаємо, що пояснення здобувачем цієї позиції під час захисту додатково посилює відповідне положення наукової новизни.

3. Запропонований у дисертації комплекс заходів щодо посилення страхового принципу потребує більш системного узгодження з досліджуваною самим автором проблемою фінансової стійкості солідарної пенсійної системи.

Одним із сильних аспектів першого розділу роботи є те, що здобувач безпосередньо пов'язує ефективну реалізацію права на пенсію із фінансовою стійкістю солідарної системи, демографічним навантаженням, змінами структури зайнятості, необхідністю охоплення соціальним страхуванням працівників цифрових платформ та інших осіб із нестандартною зайнятістю. Автор також слушно враховує додаткове навантаження на систему, обумовлене збройною агресією проти України та трансформаціями ринку праці.

Водночас у другому розділі дисертації запропоновано одночасно декілька суттєвих змін, кожна з яких потенційно впливає на видаткову частину солідарної пенсійної системи: відновлення величини оцінки одного року страхового стажу на рівні 1,35 відсотка; скасування загального обмеження максимального розміру пенсії; встановлення для визначеної категорії осіб мінімальної гарантії на рівні 40 відсотків індивідуального заробітку; обчислення доплати за понаднормовий страховий стаж від фактичного розміру пенсії, а не від мінімального; зміна механізму індексації та перерахунку.

Кожна із зазначених пропозицій має наведене у роботі соціально-правове та страхове обґрунтування. Проте при одночасному запровадженні вони формують уже не окремі корективи, а фактично комплексну зміну параметрів солідарної пенсійної моделі. Тому бажаним було б більш виразно показати співвідношення між двома фундаментальними засадами, до яких неодноразово звертається сам автор: страховою еквівалентністю та солідарністю.

На наш погляд, правове дослідження не повинно перетворюватися на економічний розрахунок. Однак коли пропозиції *de lege ferenda* здатні істотно змінити обсяг публічних фінансових зобов'язань держави та Пенсійного фонду України, їх практична реалізованість потребує хоча б визначення основних правових параметрів фінансового забезпечення, пріоритетності або етапності запровадження відповідних

змін. Це особливо актуально в умовах воєнного стану та майбутньої повоєнної відбудови.

У зв'язку з цим доцільно було б уточнити позицію здобувача щодо того, чи пропонується реалізувати наведені зміни одночасно, чи вони мають запроваджуватися поетапно, а також яким чином автор бачить досягнення справедливого балансу між індивідуальною еквівалентністю страхових внесків і пенсійних виплат, соціальною солідарністю та довгостроковою фінансовою спроможністю системи.

4. Потребує уточнення запропонований критерій негайного виконання у повному обсязі судових рішень у пенсійних і соціальних справах, пов'язаний з наявністю «актуального» правового висновку Верховного Суду України.

Здобувач переконливо аргументує системність проблеми несвоєчасного виконання судових рішень у пенсійних спорах і на підставі статистичних показників звертає увагу на те, що значна частина апеляційних скарг у масових соціально-пенсійних справах не призводить до зміни результату розгляду, але істотно відтерміновує фактичне поновлення права особи. Запропоноване у зв'язку з цим доповнення частини першої статті 371 КАС України має зрозумілу правозахисну спрямованість.

Водночас автор пропонує допустити негайне виконання рішення у повному обсязі за умови, що воно ухвалено з урахуванням «актуального» висновку Великої Палати Верховного Суду України, палати чи об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду або рішення у зразковій справі. На наш погляд, термін «актуальний висновок» у такому процесуальному контексті потребує максимально чіткої нормативної визначеності.

Правові позиції Верховного Суду України можуть розвиватися, уточнюватися, а у передбаченому процесуальним законом порядку від них може бути здійснено відступ. Тому для практичного застосування запропонованої норми важливо визначити, на який момент має оцінюватися актуальність висновку – момент ухвалення рішення судом першої інстанції, момент звернення рішення до негайного виконання чи інший юридично визначений момент. Так само потребує пояснення ситуація, коли існують



різні правові висновки щодо суміжних правовідносин або коли вже після початку виконання рішення відповідна позиція Верховного Суду України змінюється.

Крім того, негайне виконання рішення у повному обсязі до набрання ним законної сили об'єктивно ставить питання про правові наслідки подальшого скасування або зміни такого рішення в апеляційному порядку. З огляду на соціальну природу пенсійних виплат механізм їх можливого повернення є особливо чутливим та має бути нормативно передбачуваним.

Тому, підтримуючи загальне спрямування пропозиції автора на забезпечення реального і своєчасного судового захисту, вважаємо доцільним її додаткове процесуальне опрацювання щодо критеріїв «актуальності» правового висновку Верховного Суду України, моменту її визначення та правових наслідків зміни або скасування негайно виконаного судового рішення.

Наведені зауваження переважно мають дискусійний характер, спрямовані на подальший розвиток і конкретизацію сформульованих здобувачем положень та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертація Хомича Івана Олександровича «Реалізація права на пенсію в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного наукового завдання, що має значення для розвитку науки права соціального забезпечення та вдосконалення практики реалізації й захисту пенсійних прав.

Дисертація характеризується належним теоретичним рівнем, послідовною структурою, значним обсягом нормативного та правозастосовного матеріалу, використанням міжнародних і європейських соціальних стандартів, практики Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду України. Автором сформульовано теоретичні положення і конкретні пропозиції щодо вдосконалення пенсійного законодавства, адміністративних процедур та процесуальних гарантій судового захисту.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані здобувачем, мають достатній рівень обґрунтованості та взаємопов'язані із метою й завданнями

дослідження. Наукові результати належним чином апробовані та відображені у публікаціях за темою дисертації.

За результатами опрацювання представленого тексту дисертаційного дослідження підстав для висновку про недотримання здобувачем принципів академічної доброчесності не встановлено. Використані у роботі положення інших авторів супроводжуються посиланнями на відповідні джерела.

Дисертація Хомича Івана Олександровича на тему «Реалізація права на пенсію в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні» за своїм змістом, рівнем наукової новизни, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів відповідає вимогам, що ставляться до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття ступеня доктора філософії, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор – **Хомич Іван Олександрович** – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент:**

**Заступник директора (з навчальної  
та наукової роботи) Навчально-наукового  
гуманітарного інституту Національної академії  
СБ України, доктор юридичних наук, професор**

**Леся МАЛЮГА**